

NARCISISM ȘI PERSONALITATE NARCISICĂ

MARIA-ELENA OSICEANU

„Narcis, îndrăgostit de sine însuși, a fost distrus de această iubire; un mit al cărui sens profund și inepuizabil, îndeamnă întotdeauna la reflecție”.

A. Haynal

Narcissism and narcissistic personality. The following article sheds light on the complex and nuanced issues of the concepts of narcissism and narcissistic personality. Narcissism is a multifaceted concept, sometimes contradictory, reflecting the normal and pathological aspects of self-love, being at the intersection of several lines of thought. From this point of view are exposed different definitions and classifications of narcissism. In psychoanalysis, narcissism is a fundamental concept, and the contradictions involved in it reflect in fact the contradictions of the human psyche. Further are highlighted some features of the narcissistic personality. To elucidate the organization of this type of personality means to identify and understand the mechanisms of ego defence. The interior emptiness experienced by the narcissistic personalities produces an altered image, especially an altered self-identity expressed as a diffused identity. Narcissistic personality pathology affects the self-esteem, known as „narcissistic wound”.

Key words: narcissism, narcissistic personality, ego defence mechanisms, self-identity.

1. Conceptul de narcisism. Narcisism primar și narcisism secundar

În limbajul comun, narcisismul desemnează diferitele modalități ale dragostei de sine. Narcisismul caracterizează comportamentul prin care individul uman se iubește pe sine, altfel spus, se raportează la propria persoană, în același mod în care, de obicei, se raportează la o ființă dragă. „A fi îndrăgostit de sine însuși” este formula caracteristică a narcisismului, definit astfel, conform mitului grecesc al tânărului Narcis, fascinat de propria-i imagine.

Termenul de narcisism a fost introdus în 1899 de P. Năcke, în descrierea unei perversiuni sexuale, în strânsă relație cu ideile lui Havelock Ellis (1898), care îl utilizase pentru prima dată, pentru a semnala versantul patologic al iubirii de sine. Termenul este preluat de Sadger, care îl propagă în „Cercul psihanalitic de la Viena”.

În scrierile lui Sigmund Freud, termenul apare pentru prima dată în 1910, într-o notă la *Trei eseuri despre teoria sexualității* (*Trois essais sur la théorie de la sexualité*) și apoi în studiul despre Leonardo da Vinci, publicat în același an.

În 1914, Freud introduce conceptul de narcisism, în teoria psihanalitică. În eseul *Introducere în narcisism (Pour introduire le narcissisme)*, el arată că narcisismul este prezent la orice individ, nu numai într-un anumit moment al evoluției, ci de-a lungul întregii sale existențe: „[...] narcisismul apare inevitabil în cursul dezvoltării, dar anumite persoane rămân fixate aici, mai multă vreme. Cu toate acestea, urmele acestui stadiu există în mod normal, la toți oamenii”.

Freud dă termenului o definiție structurală: narcisismul nu corespunde unui stadiu în evoluția sexuală, situat între autoerotism și iubirea obiectuală, ci reprezintă mai curând o stază a libidoului la nivelul Eului, narcisismul fiind mai înainte de orice, „investirea libidinală a Eului”. Autorul distinge în acest articol două tipuri de narcisism: 1) *narcisismul primar*, anterior oricărei investiții obiectuale, în care dragostea de sine precede dragostea pentru ceilalți, iar Eul este obiectul propriei iubiri (se exprimă prin starea de atotputernicie infantilă) și; 2) *narcisismul secundar*, ce apare într-un timp secund și echivalează cu „refluxul” investiției libidinale (dragostei) asupra Eului, după ce aceasta a fost „retrasă” din obiecte. Narcisismul secundar este o structură permanentă a Eului, care presupune introiecția obiectului și identificarea cu acesta. S. Freud precizează că narcisismul este complementul libidinal al egoismului; un egoist poate prezenta simultan un grad foarte pronunțat de narcisism.

La finalul articolului *Introducere în narcisism*, Freud notează că, Eu ideal, „moștenitorul narcisismului”, ar constitui elementul de legătură între psihismul individual și cel colectiv. În plus, remarca el, la nivelul psihismului individual, componenta ideală introduce aspectul social, idealul individual fiind adeseori asociat „idealului comun al unei familii, al unei clase, al unei națiuni”. În același paragraf, autorul subliniază că Eu ideal „permite accesul la înțelegerea psihologiei colective”.

În egală măsură, narcisismul reprezintă un fel de stare subiectivă, relativ fragilă și instabilă. Noțiunile de ideal, în special de Eu ideal și de ideal al Eului, se fundamentează pe conceptul de narcisism. Alterările funcțiilor narcisismului apar în psihoze, mai exact în manie, și cu precădere în melancolie, motiv pentru care aceste entități nosografice, caracterizate fie printr-o inflație exagerată a narcisismului, fie prin diminuarea sa excesivă, mai sunt denumite și *psihonevroze narcisice*.

Pentru Freud, dar și pentru Lacan, termenul narcisism trimite indubitabil la mitul lui Narcis, adică la o istorie în care individul sfârșește prin a se „întâlni” și a se iubi pe sine, cu prețul propriei vieți, acesta constituind de fapt, destinul tragic al narcisismului patologic.

În lucrarea *Psihologia Eului și psihozele (La psychologie du moi et les psychoses, 1928)*, Paul Federn face distincția dintre investirea libidinală a propriului corp și cea a Eului. El introduce un concept foarte important, acela de „frontieră a Eului”, care desemnează percepția extensiei Eului propriu, „sentimentul de Eu” (P. Federn, în P. Dessuant, 1994, p. 69). Federn postulează existența unui Eu, care s-ar traduce prin „sentimentul de Eu”, un sentiment care „nu este nici agreabil, nici dezagreabil în sine”, chiar dacă la început este „vag și sărac în conținut”. Paul Federn subliniază că „sentimentul de Eu” este, de fapt, un sentiment ce vizează „Eul psihologic” care se completează cu sentimentul de „Eu corporal”, rezultat din investiția

permanentă a corpului. Eul global subsumează deci cele două sentimente care se elaborează încă de la începutul vieții. Frontierele Eului nu sunt fixate odată pentru totdeauna: „*aceste frontiere, adică evantaiul funcțiilor Eului investite cu «sentimentul de Eu», sunt în permanentă schimbare. Un individ intuiește unde se termină Eul său și, mai ales, simte dacă aceste «frontiere» sau «limite» s-au schimbat*” (ibidem, p. 71).

Federn concepe narcisismul ca fiind „o formă de investiție libidinală a frontierelor Eului”. Dezinvestirea afectivă a limitelor propriului Eu are, de cele mai multe ori, consecințe patologice, cum ar fi: depersonalizarea, tulburările de tip narcisic, înstrăinarea față de sine însuși (bolnavul se raportează la propria persoană, ca la un străin).

Laplanche și Pontalis definesc narcisismul primar drept o stare precoce, în care copilul investește asupra lui însuși tot libidoul, în timp ce narcisismul secundar, ar fi interiorizarea unei relații (în special a relației materne). Bowlby și Spitz susțin că narcisismul constituie o componentă fundamentală a psihismului uman, fapt demonstrat și de consecințele negative ce decurg din lipsa sau privarea de iubire. Evoluția ființei umane comportă cu necesitate oscilații între dragostea de sine (narcisismul, investirea propriului Eu) și dragostea pentru ceilalți (dragostea obiectuală).

Narcisismul, concept complex, cu multiple fațete, constituind un punct nodal situat la intersecția mai multor linii de gândire, se referă la modul în care individul se vede pe sine însuși, la imaginea sau la dublul său. Pentru psihanaliză este o noțiune fundamentală, iar contradicțiile pe care le presupune – derivate parțial din dificultatea de a elucida modul său de funcționare –, reflectă, în fond, contradicțiile psihicului uman.

Eul se construiește pe identificarea cu imaginea celorlalți despre sine, ceea ce implică dimensiunea sa relațională (interpersonală). Frecvent, iubirea de sine și iubirea pentru celălalt (investirea obiectuală), se află în opoziție, narcisismul fiind, din această perspectivă, contrariul investiției obiectuale (A. Haynal, în B. Grunberger & J. Chasseguet-Smirgel, 1998, p. 12). Cu toate acestea, chiar dacă ne putem imagina o asemenea polaritate, în relațiile adulte cei doi poli nu sunt cu necesitate în opoziție, ci în relație de complementaritate.

Replierea asupra propriei persoane, căutarea de sine în imaginea celui alt, sunt doar câteva forme de narcisism. Narcisismul cotidian care însoțește percepția și „sentimentul de sine însuși”, constituie o formă fundamentală de iubire în care adagiul biblic: „Iubește-ți aproapele ca pe tine însuși!”, presupune de la sine faptul că, „mai întâi te iubești pe tine însuși”. La un pol se situează replierea pe sine, în semn restaurator, la celălalt, diferite forme ale iubirii de sine.

2. Narcisismul și problema dublului

„L'amour de soi-même est au commencement de tout amour”.

Sigmund Freud

Mitul lui Narcis, chintesență simbolică a întregii teorii cu privire la narcisism, sugerează că iubirea de sine se exprimă prin intermediul unei relații speculare, în „ogindă”, Eul aspirând la unitatea totală cu *alter-ego*.

În viața cotidiană, acest aspect este întâlnit în dragostea pentru un individ identic cu noi sau care ne seamănă foarte mult, așa-numitul „geamăn imaginar”, pe care îl iubim pentru simplu motiv că regăsim la acesta propriile trăsături de personalitate sau pentru că într-un fel sau altul reprezintă „oglindea” noastră.

Aspectul de dublu al relației narcisice poate fi explicat, în bună parte, prin conceptul de „stadiu al oglinzii” în procesul de formare a Eului, pus în evidență de Jacques Lacan („Le stade du miroir comme formateur de la fonction du Je”, în *Écrits I*, 1971).

„Stadiul oglinzii” este în concepția lui Lacan, paradigma relației duale. Autorul consideră că în oglindă se vede o lume imaginară; este „ca și cum” imaginea de sine (este vorba strict de imagine!) este *alter* din oglindă sau, mai simplu spus: „a se vedea în celălalt din registrul imaginar”. Astfel, Eul ar fi o „construcție imaginară”, un fel de matrice în care se poate „turna” o identitate, fie ea și „alienată”. Lacan subliniase încă din 1963, importanța percepției corpului ca un tot unitar, „non-fragmentat” și insistase asupra fascinației pe care această imagine o exercită asupra copilului; fascinația imaginii din oglindă va deține un rol primordial în identificările adultului de mai târziu. În teoria lui Lacan, Eul este conceput deci, ca o structură imaginară, sursă a identificărilor ulterioare.

Asupra aspectului de dublu narcisic a insistat și Otto Rank în scrierile sale. În lucrarea *Dublul. Don Juan* (1997), Otto Rank descrie conflictul psihic din adâncurile inconștientului, ce se manifestă literar sub forma dublului, a scindării personalității. „Dublul” ține de ceea ce numește autorul „psihologie genetică” (în sensul de geneză – n.n.!), întrucât explică originea dublului în străvechea credință despre suflet și nemurire. Într-un cuvânt, dublul este o proiecție fantasmatică a individului și a fost asociat de la început, ideii de suflet. Neîndoielnic, textul face trimitere la condiția duală a omului, la divizarea lui interioară, consecință a păcatului biblic de a fi încercat să cunoască originea binelui și a răului (O. Rank, 1997, p. 24).

Dedublarea, organizare nodală a narcisismului, atât de bine pusă în evidență de Otto Rank, pe care o ilustrează relația cu dublul (Rank) și imaginea speculară (Lacan), se caracterizează prin bipolaritatea sa. Acest mod de organizare a personalității narcisice, ar părea paradoxal fără intervenția mecanismului psihologic de clivaj, predominant la acești indivizi.

La nivelul structurilor narcisice, clivajul prezintă anumite particularități exprimate prin centrarea în jurul a două axe majore: pe de o parte, opoziția dintre individ și Eul propriu (Self-Eu) și, pe de altă parte, opoziția dintre Eu și idealuri (Eu ideal și ideal de Eu). Proiecția Eului ideal îi permite Eului să observe propria imagine ideală, chiar dacă acest lucru se realizează cu prețul iluziei unei „constatări obiective”.

Formula patologică a dublului narcisic este scindarea pronunțată a personalității, reflectată mai ales în ceea ce privește relațiile de dragoste. Incapacitatea absolută de a iubi sau hipertensiunea dorinței amoroase, cei doi poli între care oscilează permanent comportamentul narcisicului, conduc la același efect negativ: imposibilitatea de a mai stabili armonia necesară iubirii.

3. Narcisismul și instanțele de ideal ale personalității

*Iubești ceea ce ești tu însuși, ceea ce ai fost, dar
mai ales ceea ce ai vrea să fi...*

Conceptul de narcisism este indestructibil legat de noțiunea de instanță de ideal a personalității. Funcția de ideal a personalității este exercitată, în principal, de idealul de Eu (numit frecvent și Eu ideal) și de Supraeu.

Unii autori nu fac o diferență netă între cele două formațiuni psihice și concep Supraeu într-o manieră globală, atribuindu-i simultan funcții de interdicție și de ideal: idealul de Eu s-ar reduce astfel la o funcție a Supraeului sau conform expresiei lui Freud: „Supraeu ar fi vehiculul idealului de Eu” (P. Dessuant, 1994, p. 106).

Annie Reich insistă asupra diferenței dintre Eul ideal și Supraeu: „Eul ideal exprimă *ceea ce vrem să fim*, iar Supraeu, *ceea ce trebuie să fim*” – lucru evidențiat, de altminteri, indirect și de Freud, atunci când postula că Supraeu este „moștenitorul complexului Œdip” –, în timp ce Eul ideal este „moștenitorul narcisismului” (A. Reich, în B. Grunberger & J. Chasseguet-Smirgel, 1998, p. 145-169).

Clinicienii au considerat că este important să se păstreze în terminologie conceptul de Eu ideal, în măsura în care, în practică, au constatat apariția unor tensiuni foarte mari între Eul ideal ce tinde să dea amplitudine maximă narcisismului patologic, și Supraeu, format din interdicții, cu rol constrângător.

Eul ideal, rezultat din narcisismul primar, este un fel de „proiect personal”, care îi asigură individului o anumită autonomie și originalitate în raport cu lumea exterioară; dimpotrivă, Supraeu, de origine pulsională, este în mare măsură rezultatul exigențelor exterioare. O altă diferență constă în faptul că Supraeu este o instanță mai tardivă și conformă cu realitatea, în timp ce Eul ideal, se formează mult mai devreme, fiind mult mai narcisic. Supraeu, cu o structură mult mai complexă, este asimilat conștiinței morale.

Alți autori, au încercat să stabilească o diferență conceptuală între Eu, în calitatea de instanță sau ca „substructură” a personalității (alături de Sine și Supraeu) și Eu, ca obiect al dragostei de sine. Heinz Hartmann consideră că în materie de narcisism, apare confuzia dintre două cupluri opuse: primul este constituit din Self, adică subiectul prin opoziție cu obiectul; al doilea se referă la Eu, ca instanță opusă celorlalte două instanțe psihice.

A. Green notează că, de la un autor la altul, conceptul de Self dobândește valențe diferite. Unii autori, cum ar fi: Hartmann, Kohut, Winnicott îi conferă valoare de „Eu global”, putător de investiții narcisice, care fundamentează sentimentul de identitate.

Pentru Hartmann, contrariul investiției de obiect nu este investirea Eului, ci a propriei persoane, a Self-ului. Această investiție se poate situa la nivelul Sinelui, Eului sau Supraeului. Heinz Hartmann aduce clarificări noțiunii de narcisism, definindu-l ca investirea libidinală nu a Eului (Ego-cathexis), ci a Self-ului (Self-cathexis). „*Când se folosește termenul narcisism, se pare că se confundă adesea două cupluri de contrarii:*

primul se referă la Self (adică la persoana proprie în raport cu obiectul), al doilea se referă la Eu ca substructură a personalității, în opoziție cu alte substructuri ale personalității. Cu toate acestea, opusul investiției de obiect nu este investirea Eului (Ego-cathexis), ci investiția propriei persoane, adică investiția Self-ului (Self-cathexis); când vorbim de investiție de sine, nu înseamnă că aceasta este situată la nivelul Sinelui, Eului sau Supraeului. [...] Lucrurile se clarifică prin definirea narcisismului ca investiție libidinală nu a Eului, ci a Self-ului”. (H. Hartmann, 1967, p. 131, în J. S. Kafka, 1999, p. 171). Autorul introduce noțiunea de „Eu autonom”, negând geneza conflictuală a Eului, așa cum o definea Freud.

În psihologia Eului (*Self psychology*), care încearcă să clarifice problemele legate de imaginea de sine și problematica narcisismului, numele lui Heinz Kohut (1971) este în prim plan. Heinz Kohut, psihiatru și psihanalist american (Chicago), și-a consacrat cea mai mare parte a vieții, studiilor despre narcisism. Teoria lui Kohut nu poate fi înțeleasă în afara cadrului conceptual al Ego-psihologiei americane, el fiind unul dintre întemeietorii acestei școli.

Kohut studiază fenomenele care se raportează la Self, la coeziunea și diviziunile sale. El postulează că narcisismul are o linie autonomă de dezvoltare, de la nivelul cel mai primitiv la cel mai evoluat, adaptat și acceptat din punct de vedere cultural. Deși consideră că narcisismul are determinanți înnașcuți, autorul nu contestă contribuția majoră pe care o are interacțiunea copilului cu mediul său, interacțiune ce poate favoriza sau limita organizarea coezivă a Self-ului și formarea funcțiilor de ideal.

Idealizarea poartă asupra Eului; este un Eu ideal pe care unii autori îl diferențiază de idealul de Eu. Idealizarea Eului a fost descrisă în dimensiunea sa patologică de Kohut, sub denumirea de „Self grandios”.

Continuându-l pe Kohut, Kernberg aduce o contribuție personală conceptului de „Self grandios”. Pentru acest autor, dincolo de anumite stări narcisice patologice, relația nu se mai stabilește între Self și obiect, ci „între un Self primitiv, patologic și grandios” și proiecția temporară a acestui Self grandios asupra obiectelor.

Patologia funcțiilor de ideal este cunoscută sub numele de *megalomanie*. Această patologie specifică a Supraeului poate fi considerată drept tipică. Variațiile sentimentului de stimă de sine – provenind din instabilitatea structurală a Eului și din oscilația, pe de o parte dintre structurile megalomane și regresia la stadiul de non-diferențiere și, pe de altă parte, dintre imaginație și realitate –, sunt accentuate considerabil de elementele primitive și exigente ale Supraeului (A. Reich, op. cit.). În consecință, stările de megalomanie vor alterna cu perioadele de subestimare, ceea ce sugerează o patologie asemănătoare personalității borderline („cazuri-limită”).

3.1. Relația dintre narcisism și stima de sine

Nu se poate vorbi de narcisism, fără a se vorbi de funcția de ideal, la care Eul trebuie să se raporteze în permanență. Coroborarea idealurilor aparținând Eului ideal, produce creșterea stimei de sine, orice deficit legat de ideal producând o „rană narcisică”.

De multe ori, în lucrările sale, Freud utilizează conceptele de Eu ideal și ideal de Eu, ca fiind echivalente. El amintește totuși că, datorită idealului de Eu, narcisismul capătă conotații morale și etice, fiind conceput ca un „narcisism moral”. Astfel se explică de ce narcisismul a fost asociat cu stima sau respectul de sine. Sentimentul de stimă de sine depinde în mare măsură de gradul de narcisism.

Un sentiment puternic de stimă de sine pare a fi o condiție esențială pentru o viață mai bună. O parte a stimei de sine este în relație strânsă cu narcisismul infantil. Dacă noțiunea de narcisism primar presupune o stare primitivă, an-obiectuală, nediferențiată, fără clivaj între subiect și lumea exterioară, formarea sentimentului de stimă de sine, dimpotrivă, face să intervină în mare parte obiectul, în relația de dragoste cu subiectul.

Stima de sine își are deci originea, în satisfacția libidoului de obiect. După ce a interiorizat dragostea mamei, pe care o recunoaște ca *alter*, copilul se va putea iubi așa cum a fost iubit de aceasta. Gratificările narcisice rezultate din îngrijirile materne, confirmă copilului faptul că este obiect al dragostei sale, pe această relație fundamentându-se stima de sine (P. Dessuant, *Le narcissisme*, 1994, p. 42-43).

În copilărie, stima de sine depinde de distanța care separă dorințele de Eu, după cum va depinde la adultul de mai târziu, de distanța dintre Eu și Supraeu. Identificările precoce ale copilului cu calitățile părinților, dau naștere dorinței de a atinge anumite idealuri, cele induse sau impuse de părinți, care devin cu timpul, idealuri ale propriului Eu. Idealul narcisic al copilului este reflexul sau proiecția narcisismului părinților care au renunțat la propriul narcisism (la propriile aspirații și idealuri), pentru a-l investi în copii (exemplul părinților care tind să își realizeze idealurile eșuate prin intermediul copiilor).

Sentimentul de stimă de sine apare mai întâi ca „expresie a grandorii Eului”, fără a ține cont de elementele care compun această grandoare. Orice ideal atins, orice reziduu al sentimentului primitiv de omnipotență pe care experiența l-a confirmat, contribuie la consolidarea sentimentului de stimă de sine.

Unii autori fac din Eul ideal, instanța idealurilor care persistă la orice vârstă, se adaptează la realitate și care răspunde de idealul de Eu. Idealul de Eu reprezintă, de fapt, o oglindă în care Eul, cu calitățile și cu defectele sale, se poate estima și evalua (pozitiv sau negativ). Stima de sine depinde de relația dintre Eu și ideal, dar în bună parte depinde și de imaginea pe care ceilalți și o fac despre noi.

Daniel Lagache examinează în detaliu Sinele, Eul și Supraeul și ajunge la concluzia că, în general, individului îi „scapă” modul în care „Supraeul acționează asupra Eului”; Supraeului îi revine rolul de a regla sentimentul stimei de sine, sursă de motivații axiologice și de afecte, ce explică satisfacția sau insatisfacția de sine. De exemplu, asumarea sau respingerea sentimentului de culpabilitate, se realizează întotdeauna la nivelul Eului.

Edith Jacobson a subliniat că „sentimentul de Eu normal”, derivă din percepția unui Self integrat (adică percepția pe care un individ o are despre el însuși, în multiplele sale interacțiuni cu obiectele), în timp ce „stima de sine” (self-esteem) sau „respectul de sine” depind de investiția libidinală a Self-ului integrat. Nivelul

sau intensitatea stimei de sine, reflectă intensitatea investiției narcisice a Self-ului. Cu toate acestea, stima sau respectul de sine nu constituie simpla reflecție a „investițiilor instinctuale”, ci este întotdeauna expresia asocierii unor componente afective și cognitive ale personalității, reprezentând, în consecință, nivelurile cele mai diferențiate ale investiției narcisice (E. Jacobson, în J.-B. Pontalis, 2000, p. 274).

Hartmann apreciază că funcția „critică” a Self-ului își are originea în Supraeu; Eul comportă, de asemenea, o astfel de funcție, cu rol în stimularea stimei de sine.

În opinia lui Otto Kernberg, percepția unui Self integrat constituie sentimentul de sine. Stima sau respectul de sine depinde de investirea libidinală a Self-ului integrat (O. Kernberg, în P. Dessuant, 1994, p. 112). Această investiție, supusă influenței mai multor structuri intrapsihice, definește narcisismul normal. Atât Supraeul, cât și Eul, exercitând în mod constant o funcție critică, contribuie la formarea și menținerea stimei de sine. Kernberg consideră Eul ideal o substructură a Supraeului, cu rol specific, defensiv, care contribuie alături de aspectele critice și primitive ale Supraeului, la reglarea stimei de sine. Schafer sugerează că Eul ideal are o funcție „protectoare”, defensivă.

Se poate aprecia că, stima de sine este condiționată, în principal, de activitatea a două din instanțele personalității: prima este *Supraeul*, care prin evaluările „critice” sau punitive ale Eului reglează stima de sine într-un mod predominant „negativ”; cealaltă structură care intră în joc în reglarea stimei de sine este *Eul ideal*, rezultat din integrarea imaginilor de sine ideale, care acționează în mod „pozitiv”, cu condiția ca Self-ul să se afle la „înălțimea cerințelor și așteptărilor sale”. Când investiția narcisică a Selfului are valențe pozitive, individul uman se află în armonie cu sine și lumea, fiind capabil să dăruiască și să primească iubirea celorlalți.

3.2. Narcisismul colectiv

J. Laplanche și J.-B. Pontalis (1967), definesc Eul ideal ca fiind instanța personalității ce rezultă din convergența narcisismului (idealizarea Eului) cu identificarea cu părinții (sau substitutul acestora) și cu idealurile colective.

Identificările Supraeului își păstrează de-a lungul vieții subiectului, forma specifică de structuri diferențiate în interiorul Eului; identificările cele mai precoce, sunt identificări ale Eului, adică identificări total integrate la nivelul Eului

Eul ideal își are rădăcinile în identificarea primară. Conform opiniei lui Daniel Lagache, procesul de formare a Eului ideal servește drept fundament identificării eroice cu *personaje excepționale*, idee în acord perfect cu teoria lui Janine Chasseguet-Smirgel (inspirată de *Psihologia maselor*, a lui Freud), care afirmă că leader-ul, simbolizează idealul comun al mulțimii.

Într-un articol despre Supraeu, Joseph Sandler (1959), arată că există situații în care Eul poate și vrea să ignore critica și preceptele Supraeului, dacă poate obține astfel un aport narcisic satisfăcător. Se observă adesea că, impresionantele fenomene în schimbarea idealurilor, a caracterului și a moralității, rezultă din sentimentul de apartenență și identificare cu un grup.

Membrii grupului își pierd limitele propriei individualități; această pierdere a particularităților personale este cu atât mai necesară, cu cât contribuie la omogenizarea masei, în ansamblul său. Ea permite fiecărui membru să se identifice cu grupul, considerat ca întreg, ceea ce îi conferă sentimentul de *atotputernicie narcisică*¹. Exaltarea membrilor grupului indică faptul că, în mod inconștient, Eul fiecărui individ se extinde asupra Eului celorlalți membri ai grupului. Extensia Eului individual, la grup, se explică prin propensiunea la pierderea limitelor Eului, ceea ce îl face pe individ capabil nu doar să se identifice cu fiecare membru al grupului, dar și cu formațiunea colectivă în totalitatea sa (Eul fiecăruia se extinde la ansamblul grupului). Această extensie a Eului la grup, permite indivizilor care îl compun să atingă satisfacția suprapunerii dintre Eul real și Eul ideal, reprezentat de grup și de leaderul acestuia.

Dacă această identificare cu idealurile unui grup sau ale unui leader produce o satisfacție narcisică suficient de mare, atunci Supraeul individual va fi complet ignorat, iar funcțiile sale pot fi asumate de idealurile, preceptele și comportamentul grupului. Însă, fuziunea Eurilor individuale în colectivitate este însoțită de reducerea narcisismului individual. În plus, dacă idealurile grupului permit o gratificare directă sau imediată a dorințelor instinctuale, atunci se produce o transformare completă a personalității individuale (individul va renunța la Supraeul personal, pe care îl va substitui, prin adoptarea criteriilor morale ale grupului de apartenență).

4. Narcisismul: de la normal la patologic

Narcisismul este un concept cu „două fețe” contradictorii, un „Janus bifrons” care reflectă aspectele normale și patologice ale iubirii de sine. Există un narcisism „cotidian” ale cărui aspecte benefice, fondate pe iubirea normală, „sănătoasă” față de sine, permite dezvoltarea normală a iubirii obiectuale și care reprezintă, în egală măsură, un mod de protecție psihică și somatică, dar și un narcisism „defensiv”, cu consecințe patologice.

---

¹ Fenomenul de *atotputernicie narcisică* la nivelul colectivității umane, a fost magistral descris de Gustave le Bon, în lucrarea *Psihologia mulțimilor*. Mulțimea psihologică constituie o „unică ființă” care se supune legii unității mentale. Indivizii dobândesc noi caracteristici, extrem de diferite de cele ale indivizilor care o compun; în mulțime, individul numai este el însuși, ci un automat lipsit de voință. Există direcționarea strictă a ideilor și sentimentelor la indivizii din care sunt compuse, ajungându-se la dispariția personalității conștiente a acestora. Mulțimea este aproape exclusiv condusă de inconștient. Unele caracteristici psihologice ale mulțimilor sunt comune cu cele ale indivizilor izolați; altele, dimpotrivă, nu se întâlnesc decât în colectivitate. La nivelul sufletului colectiv, aptitudinile individuale ale oamenilor și, în consecință, personalitatea lor, dispar. Eterogenul se dizolvă în omogen, iar fenomenele inconștiente predomină. Apariția caracteristicilor specifice ale mulțimilor sunt: sentimentul unei puteri invincibile; contagiunea mentală; sugestibilitatea. Pentru mulțime, datorită numărului membrilor săi care îi dă sentimentul unei forțe irezistibile, noțiunea de imposibil dispare. (G. LE BON – *Psihologia mulțimilor*, București, Editura Anima, 1990, p. 19).

În 1949, Winnicott (*Jeu et réalité*), descria caracteristicile pozitive ale unui *narcisism benefic*, care permite copilului să-și construiască un Eu, o identitate și o personalitate unitare, capabile să-i asigure continuitatea existenței și, valențele negative ale unui *narcisism mortifer*, consecință directă a experienței de viață. La rândul său, André Green (*Narcissisme de vie, narcissisme de mort*, 1983), admite că se poate vorbi de un „narcisism de viață” și de un „narcisism de moarte”

Sigmund Freud identifică versantul patologic al melancoliei, cu caracter autodistructiv, etichetându-l ca „psihonevroză narcisică”. Freud utilizează termenul într-un sens total diferit de sensul actual; pentru el „nevroza narcisică” ar corespunde cu ceea ce psihiatrii înțeleg, de obicei, prin psihoză.

Dimpotrivă, pentru autori contemporani cum ar fi Heinz Kohut și Otto Kernberg, „nevrozile narcisice” se situează între psihozele și nevrozile așa-zis clasice, pe care le asimilează mai mult sau mai puțin „stărilor limită”. Cercetările celor două școli americane, reprezentate de Kohut și Kernberg au pus în evidență importanța tulburărilor narcisice în spectrul psihopatologiei contemporane. Heinz Kohut consideră că narcisismul are o evoluție proprie, iar caracterul său patologic ar decurge dintr-o fixație a „Self-ului grandios”, la nivelul *imago*-urilor parentale idealizate.

Psihopatologia nucleară a acestor indivizi se referă la Self, la lipsa de coeziune a acestuia; fiind amenințate de fragmentarea și menținerea unui Self coerent, datorită lipsei confirmărilor adecvate, „în oglindă” din partea Eului (amintim că ego-psihologii fac distincție între Eu real, „obiectiv” și Self, acesta din urmă fiind „Eul reflexiv”), personalitățile narcisice apelează la un fel de „autostimulare” în vederea păstrării coeziunii Eului (H. Kohut, in B. Grunberger și J. Chasseguet-Smirgel, 1998, p. 273).

Postulând o linie autonomă de dezvoltare a laturii narcisice a personalității, care va conduce la dobândirea unor trăsături mature, cu rol adaptativ, rezultate ca urmare a investiției narcisice a propriului Eu, Kohut își susține argumentele în favoarea aspectelor pozitive și „sănătoase” ale narcisismului. Chiar dacă există atitudini pozitive cu privire la personalitatea narcisică, se constată că uneori, termenul de narcisism dobândește o conotație peiorativă, desemnând un proces de regresie sau de defensă fragilă sau eșuată.

Pacienții narcisici diferă de psihotici și de stările limită, prin coeziunea Self-ului și prin faptul că obiectele investite sunt caracterizate, de asemenea, prin coeziune; deci, pentru a deveni psihotici le lipsește clivajul (rolul clivajului în etiologia narcisismului, face diferența între cele două școli americane).

Psihiatrul și psihanalistul, Otto Kernberg, director al spitalului Cornell din New York, cu siguranță la ora actuală, cea mai mare autoritate în domeniul studiului personalității narcisice, este unul dintre puținii psihanalști americani care a integrat teoriile Melaniei Klein, propriilor concepții despre psihicul uman.

Kernberg propune conceptualizarea narcisismului în termeni de structură intrapsihică. El distinge un *narcisism normal* și un *narcisism patologic*.

Ca și Hartmann, Kernberg definește *narcisismul normal ca fiind investiția libidinală a Self-ului*. Self-ul este o structură intrapsihică constituită din

reprezentările de sine și din dispozițiile afective asociate acestor reprezentări. Reprezentările de sine sunt structuri afectiv-cognitive care reflectă percepția pe care un individ o are despre el însuși, atât în interacțiunile sale reale cu alți indivizi semnificativi pentru el, cât și în interacțiunile sale cu reprezentările interne (reprezentările reale sau fantasmatică pe care le au ceilalți despre el, numite și reprezentări de obiect). Self-ul face parte integrantă din Eu, care presupune atât reprezentările de obiect, cât și imaginile de sine ideale, în diferite stadii de abstractizare și integrare. Se poate spune că Self-ul normal este integrat, în măsura în care reprezentările de sine sunt integrate într-un ansamblu dinamic. Absența unui Self integrat este identificată clinic prin „stări contradictorii ale Eului”, disociate sau clivate, care alternează, fără a ajunge vreodată să se integreze într-un Eu unitar.

Investiția libidinală² a Self-ului normal, care integrează atât componente libidinale, cât și agresive, se adresează atât reprezentărilor pozitive de sine, cât și reprezentărilor negative. Narcisismul normal se constituie pe un „Self realist” care integrează, fără a disocia, reprezentări de sine diferite, altfel spus, „imagini de sine pozitive și negative”. Astfel, la nivelul Self-ului trebuie integrate simultan, „dragostea și ura față de sine” care, în mod paradoxal, constituie condiția prealabilă a unei „iubiri normale”.

În plus, narcisismul normal depinde de nivelul de dezvoltare a Self-ului, de gradul de maturizare a Eului (prin opoziție cu Eul infantil), de motivațiile, aspirațiile și idealurile acestuia. (O. Kernberg, 2002, p. 136-137).

În ceea ce privește *narcisismul patologic*, acesta apare în cazul în care Self-ul dezvoltă procese identificatorii patogene, pe baza „hiperidealizării” imaginii de sine. În plan comportamental, narcisismul patologic comportă un aspect de „centrare pe sine”. Otto Kernberg susține că narcisismul patologic se manifestă la trei niveluri:

1. regresia narcisismului adultului normal, la narcisismul infantil normal.
2. relația cu un obiect care reprezintă Self-ul; între Self și obiect se stabilește o relație de identificare.
3. relația cu un „Self grandios” asupra căruia se proiectează temporar. Spre deosebire de conceptul de „Self-ului grandios” al lui Kohut, care consideră că aspectele patologice ale narcisismului rezultă din lipsa de coeziune a acestuia, la Kernberg, „Self-ul grandios” are întotdeauna o structură integrată; în acest din urmă caz, „Self-ul grandios” are un caracter patologic, datorită regresiei temporare sau a fixației la un stadiu infantil de dezvoltare, ca urmare a identificărilor repetate cu un obiect.

Otto Kernberg identifică o serie de pacienți a căror problemă principală este afectarea stimei sau respectului de sine, dezvoltând astfel o patologie de tip

---

² Trebuie subliniat că o asemenea investiție nu provine, pur și simplu, dintr-o sursă instinctuală de energie libidinală, ci din numeroasele relații existente între Self și alte structuri intrapsihice: structurile din interiorul Eului (determinanții intrasistemici ai narcisismului) și structurile din interiorul Supraeului și Self-ului (determinanții intersistemici ai narcisismului).

narcisic. În toate cazurile, trăsăturile patologice ale personalității narcisice au drept obiectiv protejarea stimei de sine, a cărei minimă „lezare”, poate produce o „rană narcisică” profundă. Elucidarea modului de organizare a personalității narcisice constă în identificarea și înțelegerea mecanismelor de apărare ale Eului, lucru destul de dificil de realizat, întrucât în acest caz, defensele, predominant patologice, se combină în mod variabil.

Mecanismele defensive ale personalității narcisice sunt mecanisme primitive, cum ar fi: clivajul, negarea, identificarea proiectivă, idealizarea patologică, omnipotența narcisică (atotputernicia gândirii) și devalorizarea (narcisicii manifestă neîncredere în alții și îi devalorizează). În narcisismul patologic stările conflictuale ale Eului se exprimă independent unele de altele (dincolo de clivaj pot să apară defense secundare, tocmai cu rolul de a „proteja” această disociere).

Idealizarea reprezintă o defensă importantă în structurile narcisice, la acești subiecți întâlnindu-se frecvent temeri paranoide asociate cu sentimente primitive agresive. Omnipotența și devalorizarea sunt două operații defensive foarte asemănătoare, care se referă la identificarea individului cu imagini de sine și de obiect, „hiperidealizate”, „gonflate”, pentru a se proteja de amenințările celorlalți semeni. O asemenea „idealizare de sine” suscită de obicei, fantasme magice de omnipotență. Corolarul imediat al acestei fantasme este devalorizarea celorlalți și convingerea fermă cu privire la propria superioritate. Toate aceste defense îndeplinesc la acești pacienți, pe lângă alte funcții, și o *funcție narcisică*: *aceea de a proteja și asigura stima de sine*. (La personalitățile narcisice stima de sine este profund afectată, iar o critică prea aspră poate declanșa o depresie severă).

5. Caracteristicile personalității narcisice

Într-una dintre lucrările sale de referință, *Analiza Self-ului (The Analysis of the Self, 1971)*, Kohut face descrierea personalității narcisice, relevând caracterul „artificial”, inautentic pe care îl inspiră persoanele din această categorie. Cartea începe cu un articol metaforic, sugestiv intitulat „*Teatrul marionetelor*”, în care se povestește că un balerin, într-una din conversațiile sale imaginare cu autorul, susține că, „prin comparație cu teatrul obișnuit, în care actorii sunt ființe umane, teatrul de marionete este aproape perfect”. Sufletul marionetei își are „sediul” la nivelul centrului de greutate; animatorul marionetelor trebuie, pur și simplu, să găsească acest centru, iar mișcările marionetei vor atinge un grad de perfecțiune, care nu poate fi imaginat la un dansator. Dat fiind faptul că, marionetele „nu au rațiune”, iar sufletul și centrul lor de greutate coincid, este de înțeles că acestea nu sunt „nici artificiale” și „nici pretențioase”. Dimpotrivă, ființa umană conștientă de sine este „artificială și pretențioasă” (H. Kohut, 1971, în B. Grunberger și J. Chasseguet-Smirgel, 1998, p. 260-289).

În cartea *Personalitatea narcisică (La personnalité narcissique)*, Kernberg susține ideea că personalitățile narcisice trăiesc o „experiență subiectivă a vidului”, datorită perturbării temporare sau permanente a relației de obiect. Simptomul de „vid” sau de „experiență subiectivă a vidului”, poate lua diverse forme, cum ar fi:

anxietatea, oboseala, depresia, incapacitatea de a suporta singurătatea, de a se angaja în relații de dragoste. O altă caracteristică fundamentală a personalității narcisice, rezultată ca urmare a apariției sentimentului de vid interior, este alterarea imaginii și, mai ales, a identității de sine (care diferă în mod considerabil de criza de identitate!), exprimată în „sindromul identității difuze”. La personalitățile narcisice, Self-ul integrat este înlocuit de un „Self grandios” patologic, care asociat cu vidul, anxietatea și depresia, constituie tabloul caracteristic al narcisismului patologic.

În literatura de specialitate, personalitatea narcisică și personalitatea borderline sunt adeseori confundate. Similitudinea cu stările limită rezidă în predominanța mecanismelor de clivaj sau de disociere primitivă, așa cum se reflectă ele în stările clivate sau disociate ale Eului. Astfel, la personalitățile narcisice pot coexista grandoarea, timiditatea și sentimentul de inferioritate, fără a se afecta reciproc. Mecanismele de clivaj sunt consolidate prin forme primitive de proiecție și de idealizare, prin manifestări de control omnipotent, de repliere narcisică și de devalorizare. Toate aceste mecanisme de apărare sunt caracteristice atât organizării personalității borderline, cât și personalității narcisice.

În ceea ce privește diferența între structura narcisică și organizarea limită³, adaugă Kernberg, aceasta constă în faptul că la personalitățile narcisice există un Self „grandios” patologic, dar integrat. Acest Self „grandios” este: „o condensare patologică a unor aspecte ale Eului real, Eului ideal și a obiectelor idealizate din mica copilărie și încorporează anumite elemente ale Supraeului” (O. Kernberg, *La personnalité narcissique*, 2002, p. 68). În consecință, integrarea Supraeului este defectuoasă, frontiera dintre Eu și Supraeu nu este clară, imaginile de sine și de alții sunt vagi și negative, iar viața intrapsihică, în ansamblul ei, este deteriorată.

Self-ul „grandios” patologic compensează disocierea primitivă sau clivajul Self-ului, dar cu prețul deteriorării relației de obiect, care este cu mult mai gravă decât la pacienții borderline, non-narcisici. Acest tip de Self, explică paradoxul pacienților narcisici: la „suprafață” atât comportamentul, cât și adaptarea socială par relativ normale, dar o observație mai atentă pune în evidență prezența mecanismelor de clivaj și o patologie gravă a Eului.

Unii indivizi cu personalitate narcisică funcționează la nivel borderline, manifestând o evidentă vulnerabilitate a Eului, exprimată prin incapacitate de a tolera anxietatea, lipsa generală a controlului pulsional și absența frapantă a

---

³ În lucrarea *Tulburările limită ale personalității*, Otto Kernberg propune înlocuirea termenului de „stare limită” cu cel de „organizare limită”. Conform opiniei sale, ar exista o structură particulară, alcătuită dintr-un ansamblu de mecanisme care contribuie la formarea de trăsături de personalitate și de simptome, cu o organizare destul de simplă; în schimb, starea limită presupune un ansamblu de deficiențe și inadecvări ale organizării psihice, de unde și caracterul specific de instabilitate psihică, putându-se transforma oricând în psihoză. Kernberg evidențiază că un psihotic și un pacient cu organizare limită, pot să folosească în scop defensiv aceleași mecanisme de apărare ale Eului, în principal de ordin psihotic, dar acestea reflectă în mod diferit adaptarea individului la mediu.

sublimării. Kohut remarcă faptul că pacienții narcisici cu funcționare borderline, manifestă reacții de furie intensă, cunoscute sub numele de „furie narcisică”. Integrarea unei imagini de sine hiperidealizate, în structura Self-ului grandios, asociată cu mecanisme de proiecție și introiecție, îi permite personalității narcisice să se adapteze la solicitările mediului extern.

Kohut și Kernberg susțin că personalitățile narcisice manifestă „răceală afectivă”, sunt singuratice și reținute în relațiile sociale, expresie a unui comportament defensiv, în scopul de a evita orice decepție sau dependență și fac eforturi pentru *a restaura imaginea și stima de sine*, „compromise de traumatisme precoce”.

Conform descrierii CIM-10 (F60.8) personalitatea narcisică se caracterizează prin supraestimare de sine și a propriilor capacități; sentimentul de a fi unică, nevoia de a fi recunoscută ca fiind o „ființă excepțională”; nu suportă critica, cea mai neînsemnată observație aducând grave lezări ale imaginii de sine, cunoscută sub sintagma de rană narcisică. Personalitatea narcisică manifestă un sentiment de superioritate în raport cu ceilalți, aroganță, nevoia de a fi admirată și lipsă de empatie; poate manifesta delir de grandoare, considerând că face parte din categoria celor „aleși”, cărora li se cuvine orice. Narcisicul se deosebește de antisocial prin „grandoarea” sa, tendința de a-și exagera talentul și de a se considera ca fiind unic și superior (Gunderson, 2001), și de personalitatea borderline, prin aceea că, nu se îndoiește de nimeni și de nimic, cu atât mai puțin de „valoarea sa ieșită din comun” (indivizii cu borderline sunt copleșiți de îndoieli). Pentru narcisic celălalt nu are valoare, acesta fiind doar un instrument folosit pentru a-și flata Eul său nemăsurat, „grandios”...

Bibliografie

- CHABERT, C.; BRELET-FOULARD, F.; BRUSSET, B., *Névroses et fonctionnements limites*, Paris, Dunod, 1998.
- CHABROL, H.; CALLAHAN, S., *Mécanismes de défense et coping*, Paris, Dunod, 2004.
- CHASSEGUET-SMIRGEL, J., *L'idéal du Moi et le groupe*, în B. Grunberger; J.Chasseguet-Smirgel (coord.), *Le narcissisme. Amour de soi*, Paris, Tchou (Ed.), p. 171-187, 1998.